

ІГОР РУЩЕНКО,

*доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та політології
НТУ "Харківський політехнічний інститут" (61002, Харків, вул. Кірпічова, 2)*

IHOR RUSHCHENKO,

*Doctor of Science in Sociology, Professor at the Department of Sociological and
Politic Science, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (2,
Kirpichova St., Kharkiv, 61002)*

iprushenko@gmail.com,

https://orcid.org/0000-0001-7602-244X

Цивілізаційні цінності країн ЄС, Росії, України (на підставі експертного опитування)

Вступ

Аксіологічна проблематика є невичерпною, вона кожного разу актуалізується, коли виникають ситуації переломного моменту, транзиту, вибору шляхів розвитку. В традиційному суспільстві монополію на ціннісний дискурс мала церква, вона визначала смислові орієнтири держави та людини. Кожне віровчення намагалося дати безапеляційну відповідь: що є важливим і гарним, а що ні, де шукати правду, за що варто боротися, а що того не вартує й т.ін. В переломні для майбутнього Європи епохи Ренесансу і Просвітництва церковні настанови наразилися на конкуренцію з боку етичних концепцій філософів, які на місце Бога раз по раз ставили Людину. Остання, власне, і ставала споживачем модерних цінностей, які мали визначити цілі й завдання соціального прогресу не як милості Божої, а як втілення людських планів. Поволі відбулася секуляризація ціннісного дискурсу.

До соціальних наук поняття цінностей, очевидно, привніс один із засновників Баденської школи неокантіанства Гайнрих Рикерт (1863–1936), який вважав: цінності — це те, що має значення, а не просто існує. Вони є блага. Тим самим було сформульовано критерій поділу на природу і культуру, бо якщо з об'єкта культури зняти цінність, то це й буде природа [Рикерт, 1998]. Поняття і теорію цінностей у подальшому поглиблювали М. Вебер, А. Маслоу, Т. Парсонс, В. Франкл, М. Рокіч, Ш. Шварц, Дж. Александер та інші відомі соціологи, психологи, філософи.

В історії вітчизняної соціальної науки ми бачимо посилення інтересу до проблематики цінностей у моменти, коли суспільство опиняється на роз-

Цитування: Рущенко, І. (2020). Цивілізаційні цінності країн ЄС, Росії, України (на підставі експертного опитування). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 72–89.

доріжжі. Перший сплеск відповідних наукових рефлексій припадає на другу половину 1980-х років, що хронологічно відповідає системній кризі радянського суспільства і так званій перебудові [Здравомыслов, 1986; Бакиров, 1988]. У сучасній Україні ціннісний дискурс посилюється між двома Майданами у зв'язку з модернізаційними процесами, геополітичним вибором країни та рухом на шляху євроінтеграції [Радченко, 2009; Кудряченко, 2012; Головаха, 2013; Балакірева, Геєць, Сіденко та ін., 2014]. Революція Гідності та війна за незалежність з Російською Федерацією надали новий поштовх дослідженням у царині суспільних цінностей.

Архімандрит К. Говорун, професор університету Лойола Мерімаунт у Лос-Анджелесі, так визначив ціннісний бік останньої революції: “Майдан став революцією, побудованою на цінностях. Люди відкидали свої економічні інтереси, виходили із зони комфорту, залишалися без очей, рук, ніг, часто навіть без життя заради цінностей. Це був такий собі ціннісний вибух всередині Європи, яка, фактично, всі ці цінності залишала на рівні риторики” [Говорун, 2017]. Безпосередньо під час Революції Гідності, у грудні і в лютому цінності Майдану досліджували українські соціологи в Києві, Харкові, Львові шляхом опитування учасників революції [Отрищенко, 2014]. Війна поставила руба питання щодо цивілізаційного вибору України як суб'єкта геополітики та соціокультурного середовища для власних громадян. Ціннісний дискурс набув принципового значення, бо, як справедливо зазначено в колективній праці науковців інститутів Національної академії наук України: “... цінності, їх сутність і спрямованість визначають цивілізаційний вибір країни” [Пирожков, Майборода, Шайгородський та ін., 2016: с. 118].

Існує обгрунтоване припущення: поточна війна з Росією є власне битвою за цінності, а не за інтереси, що робить її фактично міжцивілізаційною за характером, боротьбою за незалежність за суттю, довготривалою у часі, бо інтереси піддаються узгодженню, а цінності — ні. Переможеному можна механічно через репресії, терор і різні маніпуляції нав'язати чужу соціокультурну рамку, але саме така перспектива робить опір назагал більш жорстким і навіть фанатичним. Отже, поточну гібридну війну справедливо порівнювати з релігійними війнами. Як історичний приклад — тридцятилітня війна в Європі (1618–1648), коли боротьба, що точилася між протестантами і католиками, тривала до повного виснаження сторін. Якщо так, то вельми важливо дослідити ціннісну різницю на осі Європа — Україна — Росія. За які саме цінності ведеться поточна війна? Який “ціннісний устрій” чекає Україну у разі виграшу або програшу? Чи насправді ціннісна різниця між українським і російським соціумами є принциповою й тому вони не є сумісними один з одним? Пошук відповідей на ці питання визначає мету та завдання статті. Ми будемо намагатися дати відповіді на поставлені питання, зокрема спираючись на власне експертне опитування.

Теоретична концепція дослідження

Що таке цінності? Інтуїтивно термін розуміється більш-менш однаково різними науковцями. Хоча існують десятки авторських дефініцій зовніш-

ньо не дуже схожих одна на одну, на кшталт: “основні переконання та цілі індивіда та суспільства” [Джери, Джери, 1999: с. 431]; “абстрактні стійкі уявлення, певним чином ієрархізовані” [Эфендиев, 2000: с. 387]; “глибинні смисложиттєві орієнтації індивіда або групи людей” [Амельченко, 2013: с. 1] тощо. Мова йде, по суті, про глибинні пласти людської свідомості, дотичні як до емоційної, так і до раціональної сфери, що пов’язані з фундаментальною здатністю людини оцінювати предмети, явища, процеси, утримувати ціннісні судження в пам’яті, в тому числі й засвоєні шляхом інтерналізації, і в результаті користуватися “ціннісною аурую” об’єктів для практичної діяльності та соціальних зв’язків. З рівнем ціннісної свідомості безпосередньо пов’язані такі важливі речі, як світогляд людини (зокрема політичні погляди), ідентичність, соціальний контроль, здатність об’єднуватися у групи з “нашими” або ворогувати з чужаками — носіями “ворожих” цінностей, а також спроможність діяти в ціннісно-раціональний спосіб.

Для побудови держави й реформування суспільства у правлячій еліті та громадянському суспільстві потрібен певний консенсус щодо базових соціальних цінностей, які формують образ майбутнього і визначають характер поточних соціальних змін. Своєю чергою, соціальні цінності щільно пов’язані з характером цивілізації, в лоні якої перебуває суспільство. Україна природно розташована на межі двох світів, тривале перебування під Росією, радянський період не могли не відбитися на масовій свідомості. А що змінилося за останні 30 років? До якого з двох берегів — європейського чи російського — є ближчими ціннісні орієнтації українців? Це вже питання практичного змісту, що лежить у площині соціологічного виміру.

Ціннісну проблематику в аспекті вимірювання передусім розробляли психологи для потреб психодіагностики й типології особистостей. Підхід психологів є завузьким для цілей соціологічного дослідження, бо фокусується на так би мовити “єгоцентричних” цінностях, якими оперує особистість, насамперед у повсякденному житті, в сімейно-побутовій сфері та в перспективі саморозвитку. Такими є, на наш погляд, “дефіцитарні” та “буттєві” цінності А. Маслоу або “термінальні” та “інструментальні” цінності М. Рокіча. Ближчою до завдань соціологічного дослідження виглядає тестова методика Ш. Шварца, який поділив цінності на соціальні й індивідуальні. Але під соціальними він радше розуміє те, що пов’язане із соціальною поведінкою індивіда, а не з елементами архітектури суспільства. Нас же цікавлять ті цінності, що виражають принципи та підвалини соціотворення, мають стосунок до типів суспільства.

Будемо дотримуватися такої робочої дефініції соціальних цінностей у вузькому значенні — це будь-які речі, що функціонально можуть бути покладені в основу конструкції суспільства і відповідно мають певну вагу в межах громадської думки. Цивілізаційні цінності є базовими для низки суспільств, якщо, звичайно, одне якесь суспільство не становить окрему цивілізацію (Японія, Росія). Цінні “суспільні речі” відіграють роль дороговказів і мають шанс на підтримку та розвиток; малоцінні — перебувають у затінку або рішуче відкидаються. Наприклад, демократія як інститут, набір певних практик і принцип будови політичної системи має не однакову вагу в межах різних країн і цивілізацій. Для західної (європейської) цивілізації —

це певний стрижень і провідна цінність. Українське суспільство, на наш погляд, наближається до західного трактування демократії, російське — віддаляється. В результаті у світовому рейтингу демократії за 2019 рік (опублікованому журналом “The Economist”) Україна посіла в списку зі 167 країн 78-ме місце, а РФ — 134-те [Зростання, 2020]. До ХХ століття Росія зовсім не знала демократії, але й за сучасної доби народоправство не стало частиною цивілізаційного коду східної сусідки, а радше розглядається як одностороння поступка Захові та небезпечна річ. У цій країні вигадують різні гібридні версії демократії на кшталт “керована демократія” або, за формулою ідеолога Кремля В. Суркова, “суверенна демократія” [Сурков, 2019]. У такому сенсі “демократія” може розглядатися вже як певна цінність у системі авторитаризму, бо зводиться до легітимації чинної влади. Інша ситуація із військом — це першорядна цінність у свідомості росіян: абсолютно в усі історичні часи — від царів та імператорів до генералів та президента В. Путіна — улюблене дитя імперії, яке не підлягає перетлумаченню. Незважаючи на те, що показник ВВП Росії за підсумками 2018 року посідає 12-те місце серед країн світу (на душу населення — 50-та позиція), країна фінансує другий за потужністю військовий потенціал. Військова справа у РФ оповита пропагандистськими міфами та народною любов’ю, розглядається як зрозуміла усім самоцінність. Тут маємо маркер російської цивілізації, що виражає внутрішній сенс її існування, який полягає у нескінченних агресивних війнах, історії завоювань та “збирання земель”. І так безперервно триває понад пів тисячі років (беремо точку відліку від часу правління Івана III); от тому ми робимо висновок: ця цінність для російського суспільства є базовою, має цивілізаційний характер.

Групи людей, що перебувають у “замирених колах”, творять соціальне життя, дотримуючись певних ідей щодо цінності тих чи інших речей з арсеналу соціальних відносин, соціальних структур, соціальних інституцій, традицій, вірувань тощо. І — вважають зроблений вибір правильним, критично ставлячись до цінностей та вибору інших. В аспекті соціотворення є, справді, набір альтернатив, і підвалини суспільства можна будувати на геть відмінних цінностях. Сукупність різноманітних чинників зумовлює цивілізаційний вибір, який спирається на ту чи іншу систему цінностей. І кожен соціум вперто обстоює власні цінності, ось чому міжцивілізаційні зіткнення перетворюються на конкуренцію ціннісних систем і намагання сторін територіально розширити власний ареал цінностей, хоча би з міркувань національної безпеки.

Психологи виходять з того, що всі люди є представниками одного виду — *Homo sapiens* (а цього ніхто не заперечує), отже, системи потреб та “еготричних” цінностей, за цією логікою, є також універсальними структурами, і тоді залишається лише знайти інструментарій для вимірювання інтенсивності прояву відповідних субстратів. Стосовно соціальної реальності така логіка є спірною. Хіба ми знаємо чи можемо уявити такий собі *SOCIUM UNIVERSALIS*, що можна розглядати як базову або вихідну модель для дослідження будь-якого реального суспільства? Теорія множинності цивілізацій, прихильником якої є автор статті, виходить з того, що вся попередня історія людства і сучасний світ — це існування різних культур-

них світів, кожен з яких має своє ціннісне ядро. Цивілізація розглядається як соціальна одиниця, проміжна між окремими суспільствами і планетарною спільнотою. Але як тоді стоїть справа із загальнолюдськими цінностями? Що вони виражають і кого стосуються? Бо “планетарна спільнота” усе ще залишається уявною групою, а не органічним функціональним суспільством.

Якщо загальнолюдські цінності й існують, то це є прямим результатом домінування так званих західнохристиянських цінностей, які після Другої світової війни трансформувалися у норми міжнародного права. Певною мірою відомі цінності та норми були нав’язані усьому світові за сприятливих обставин перемоги над нелюдськими режимами країн Осі. І далеко не всі локальні спільноти, як з’ясовується, їх поділяють і до сьогодні. Понад те, ХХІ сторіччя назріває конфлікт, який свого часу передбачив С. Гантингтон, — неєвропейські цивілізації кидають виклик західному світові. Основними конкурентами США і Європи є Китай, Росія, певні ісламські країни та рухи. Гібридна світова війна, на думку частини експертів, вже розпочалася, і саме Росія намагається створювати різні союзи та конфігурації неєвропейських країн, аби весь час атакувати західну цивілізацію. Кожен з активних опонентів Заходу дедалі більше прагне спиратися на власні цінності — конфуціанські, ісламські, євразійські тощо. Росія відкрито нехтує нормами міжнародного права (тобто відкидає європейські цінності), і це породжує серйозний виклик для майбутнього. Чи можна існувати у глобалізованому світі, не маючи спільної ціннісно-правової основи? А виглядає на те, що ідея спільного знаменника руйнується паралельно з тим, як “світове село” перестає бути таким і економічно наздоганяє Захід.

Наше дослідження виходить з того, що в межах кожної цивілізації існує комплекс певних соціальних цінностей, які емпірично можуть сприйматися через спостереження за поширеними принципами, нормами, практиками, які демонструються окремими суспільствами, маніфестуються політиками й дослідниками, містяться в документах, є зрозумілими й самоочевидними. Суспільства з’єднані гомоморфізмом базових структур у межах однієї цивілізації. За доби глобалізації явище гомоморфного наслідування суспільних структур має ширше поле існування, ніж одна цивілізація, бо практично всі сучасні країни кілька десятиліть йшли у фарватері європейської цивілізації. Та чи є демократія, парламентаризм і принцип виборності цінністю, наприклад, в Ірані, Північній Кореї, Китаї, Саудівській Аравії, Росії та інших подібних локаціях? Отже, якщо ми хочемо створити ціннісно-цивілізаційний тест, то маємо творче завдання, яке має виходити з унікальності кожної цивілізації. Ми, як мінімум, мусимо відібрати для загального списку ті об’єкти, які емпірично спостерігаються в реальній конструкції досліджуваного суспільства, вважаючи їх потенційними цінностями.

Наш підхід ґрунтується на гіпотезі, що існує ціннісний розрив між європейським і російським ціннісними просторами, а Україна здійснює певний транзит в цьому просторі — рухається, образно кажучи, від одного до іншого берега. Але гіпотеза має або підтвердитися, або бути спростованою.

Методика експертного опитування

На початку було розроблено три списки об'єктів, що мають очевидну цінність для соціотворення. Вони включають рівну кількість ціннісних позицій — по 10 у кожному кошику (табл. 1). Перший список, за нашими припущеннями, більш дотичний до європейських країн, другий — пасує РФ, третій є резервним, до нього включено також важливі речі для соціального життя, але вони апіорі (з нашого погляду) є “нейтральними”, тобто не мають виразного цивілізаційного забарвлення. Гіпотеза полягала в тому, що експерти можуть визначити “резервні” об'єкти як пріоритетні цінності тої чи іншої цивілізаційної моделі. Ми керувалися власним баченням ситуації на Заході та Сході й із вдячністю сприймали зауваження колег, коригували списки на досвіді пробних опитувань. Деякі об'єкти при розробленні інструментарію ми стисло пояснювали експертам, аби уникнути різних тлумачень.

Таблиця 1

Ціннісні позиції, обрані для дослідження

Країни ЄС	Росія	“Резервні” позиції
Свобода	Національний лідер, що уособлює державу	Природа
Людина як самоцінність і мірило речей	Держава	Гроші
Права людини	Військо	Сім'я
Демократія	Ідеологія	Економічна ефективність
Верховенство права	Водка / Горілка, міцний алкоголь	Самість (Я), зокрема ставлення до себе, свого тіла, здоров'я, саморозвитку тощо
Приватна власність	Церква	Освіта
Громадянське суспільство	Перемога у Другій світовій війні	Пізнання — допитливість, нахил до відкриття нового
Соціальна відповідальність	Соціальна ієрархія, зокрема дисципліна, ґрунтована на примусі	Земля як власність і продуктивна сила
Відкритість	Закритість	Одностатеві шлюби
Мирне існування	Насильство	Діти

Щодо європейських цінностей (перший кошик), то зі списком їх усе більш-менш зрозуміло, хоча канонічних наборів цінностей не існує. Європейці не приховують власних пріоритетів. Після Другої світової війни, коли нагальним питанням стає європейська інтеграція, раз по раз декларуються загальні засади об'єднання і проголошується теза, що європейська сім'я народів має об'єднуватися на засадах спільних цінностей. Цінності відображені, зокрема, в документах Ради Європи — “Європейська конвенція з прав і основоположних свобод людини” (1950), “Європейська соціальна хартія” (1996), а також у більш пізніх текстах Європейського Союзу — Мааст-

рихтському договору 1992 року про створення ЄС та “Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу” 2007-го. Інша річ щодо “російських цінностей” — тут усе доволі заплутано й темно. Головний посыл, який ми сьогодні чуємо з Росії, — це критика європейських цінностей і туманні декларації, що існують одвічні, суто російські, традиційні, православні цінності. Наприклад, ось така сентенція (мовою оригіналу): “Російські традиційні духовно-моральні та культурно-історичні цінності можуть бути визначені як цінності, властиві унікальній російській цивілізації, особливість і самоцінність якої проголошено в низці документів стратегічного планування Російської Федерації” [Бахревский, 2019]. Проте конкретних цінностей російські діячі або не наводять, або формулюють щось дуже не схоже на реальність і російські соціально-політичні практики, які ми спостерегаємо. Російський “кошик” ми формували, спираючись на власні спостереження, історичні факти і реальність гібридної війни. Власне, цей набір цінностей є авторською гіпотезою, яка латентно була запропонована експертам, що мали або погодитися, або заперечити таке розуміння цивілізаційних підвалин східної сусідки. Окремо варто пояснити присутність у списку цінностей позиції “водка”. Міцні напої є певною частиною соціального життя у кожній з трьох локацій. Але саме в Росії, за нашими спостереженнями, міцна спиртова субстанція перетворилася на частину “культурної спадщини” і базову цінність. Принаймні ми знаємо, що спроби обмежити росіян у споживанні горілки завжди призводили до соціальних потрясінь, бунтів і революцій. Водка – важлива цеглина у підмурівку російської цивілізації; якщо правитель цього не розуміє, то буде біда. Пригадаймо долю Миколи II, який 1914 року де-факто увів “сухий закон”, а також наслідки антиалкогольної кампанії для М. Горбачова. І сучасний диктатор Росії, очевидно, розуміє: водку чіпати не можна – це табу. Добре відомий факт: коли у 2014 році на тлі падіння цін на нафту і міжнародних санкцій в Росії почали стрімко зростати ціни, В. Путін 24 грудня на засіданні Державної Ради публічно, показово виступив проти підвищення цін на горілчані вироби і дав відповідне доручення Дм. Медведєву стежити за непорушністю ціни на цей продукт.

Рівна кількість ціннісних позицій у кожному кошику була потрібна для збалансованості інструментарію. Третій кошик давав можливість розширити ціннісний дискурс. Таким чином, загальний список цінностей, який було винесено для опрацювання експертами, становив 30 позицій, і їх подавали експертам, рівномірно чергуючи позиції з кожного кошика, бо експертам не слід було бачити наші попередні судження. Бланк експертного опитування мав табличну форму, де передбачено чотири графи: 1) загальний список ціннісних позицій; 2) “країни ЄС”; 3) “Росія”; 4) “Україна”. Експертне опитування проведено із застосуванням бального оцінювання кожної позиції зі списку за трьома локаціями у діапазоні від 1 до 6, де 1 — “малоцінна річ”, 6 — “абсолютна цінність”, “0” — “не маю уявлення”. Обчислення масиву дало у підсумку середні бали, які трактовано як пересічну думку групи експертів стосовно того, що у трьох локаціях (країни Європейського Союзу, Росія, Україна) є важливим, а що — ні.

Для проведення експертного опитування ми скористалися певною нагодою — II Харківським міжнародним безпековим форумом, який відбував-

ся 29 і 30 листопада 2019 року. Порядок запрошення на форум одночасно створював певний механізм відбору експертів. По-перше, заздалегідь було подано оголошення в інтернеті, яке виявило близько 280 осіб, що бажали взяти участь в роботі форуму, по-друге, на етапі селекції було відібрано 120 учасників із загального числа заявок; по-третє, персонально запрошувалися спікери з кола відомих в Україні і за кордоном фахівців з тематики дискусійних панелей (близько 25 осіб), по-четверте, у перервах роботи форуму залучалися спікери та учасники, що мали виступити у ролі експертів. Серед учасників обиралися люди, першою чергою, з життєвим досвідом та розумінням ціннісної проблематики. В результаті опрацьовано 50 експертних бланків. З'ясувалося, що в групі експертів 54% — кандидати і доктори наук, 12% — вчаться або закінчили аспірантуру. За родом занять переважна більшість (56%) — викладачі та науковці, а ще 20% — політичні експерти, консультанти, представники НДО; а за віком лише 6% — особи до 30 років. Отже, ми маємо колективну думку групи українських експертів щодо того, які цінності є пріоритетними (або ні) у трьох зазначених культурних середовищах.

Статистика експертного опитування

Результати підрахунку середніх балів подано у таблиці 2. За основу таблиці (перша колонка) обрано ієрархію цінностей країн ЄС, отриману шляхом ранжування відповідних середніх балів. Таблицю сконструйовано таким чином, аби вона відобразила різницю в балах, по-перше, між РФ і країнами ЄС, по-друге, між Україною і країнами ЄС, по-третє, між Україною і РФ.

Таблиця 2

Узагальнені результати експертного опитування

Ранжовані цінності	ЄС	РФ		Україна		
	Середній бал	Середній бал	Різниця з ЄС	Середній бал	Різниця з ЄС	Різниця з РФ
<i>Верховенство права</i>	5,7	1,8	-3,9	3,4	-2,3	+1,6
<i>Права людини</i>	5,6	2,0	-3,6	3,5	-2,1	+1,5
<i>Приватна власність</i>	5,6	3,1	-2,5	4,0	-1,6	+0,9
<i>Демократія</i>	5,4	1,7	-3,7	4,1	-1,3	+2,4
<i>Людина як така</i>	5,3	2,0	-3,3	3,7	-1,6	+1,7
<i>Мирне існування</i>	5,2	2,2	-3,0	4,4	-0,8	+2,2
<i>Економічна ефективність</i>	5,2	3,1	-2,1	3,5	-1,7	+0,4
<i>Самість (Я)</i>	5,2	2,4	-2,8	3,4	-1,8	+1,0
<i>Свобода</i>	5,1	1,8	-3,3	4,6	-0,5	+2,8
<i>Громадянське суспільство</i>	5,1	1,9	-3,2	3,8	-1,3	+1,9
<i>Соціальна відповідальність</i>	5,0	2,1	-2,9	3,1	-1,9	+1,0

Закінчення табл. 2

Ранжовані цінності	ЄС	РФ		Україна		
	Середній бал	Середній бал	Різниця з ЄС	Середній бал	Різниця з ЄС	Різниця з РФ
Природа, довкілля	5,0	2,4	-2,6	3,3	-1,7	+0,9
Освіта	4,9	3,5	-1,4	4,0	-0,9	+0,5
Відкритість	4,7	2,4	-2,3	3,6	-1,1	+1,2
Діти	4,6	3,9	-0,7	4,4	-0,2	+0,5
Земля	4,5	3,0	-1,5	4,2	-0,3	+1,2
Пізнання	4,5	2,9	-1,6	3,5	-1,0	+0,6
Гроші	4,4	4,7	+0,3	4,7	+0,3	0,0
Одностатеві шлюби	4,2	1,3	+2,9	2,0	-2,2	+0,7
Сім'я	4,2	3,5	-0,7	4,3	+0,1	+0,8
Держава	4,1	5,5	+1,4	4,0	-0,1	-1,5
Військо	3,6	5,5	+1,9	4,4	+0,8	-1,1
Церква	3,5	4,5	+1,0	4,1	+0,6	-0,4
Перемога у Другій світовій війні	3,5	5,7	+2,2	4,0	+0,5	-1,7
Національний лідер	3,3	5,6	+2,3	3,4	+0,1	-2,2
Ідеологія	3,3	4,9	+1,6	3,1	-0,2	-1,8
Соціальна ієрархія	2,8	5,1	+2,3	3,2	+0,4	-1,9
Водка / Горілка	2,4	5,1	+2,7	3,7	+1,3	-1,4
Насильство	2,1	4,5	+2,4	2,8	+0,7	-1,7
Закритість	1,9	4,4	+2,5	2,6	+0,7	-1,8

Результати дослідження дають змогу зробити кілька висновків. Перший — експерти виявили суттєву різницю між ціннісними структурами країн Європи і російського суспільства. Це аргумент на користь тези, що ці дві локації є відмінними соціальними світами (цивілізаціями). Тезу наочно ілюструє таблиця 3, де подано ієрархію цінностей у кожній з трьох локацій. Якщо взяти до розгляду топові десятки цінностей країн ЄС і РФ, то вони виглядають абсолютно відмінними. Країни ЄС: 1) верховенство права, 2) права людини, 3) приватна власність, 4) демократія, 5) людина як така, 6) мирне існування, 7) економічна ефективність, 8) самість (Я), 9) свобода, 10) громадянське суспільство. РФ: 1) перемога у Другій світовій війні, 2) національний лідер, 3) військо, 4) держава, 5) водка, 6) соціальна ієрархія, 7) ідеологія, 8) гроші, 9) церква, 10) насильство. Тобто ми не бачимо жодної спільної позиції. А це й не випадково, бо провідні цінності мають системний характер і творять певний органічний кластер. Європейський кластер побудований на гуманістичних цінностях, російський — на цінностях державності, войовничості та авторитаризму. Очевидно, експерти мали цілісну концепцію, принаймні щодо вказаних вище двох соціальних просторів, і шляхом дедукції призначали бали ціннісним позиціям. Це зауваження не

стосувалося України, бо стосовно власного соціуму експерти не мали однозначної думки. До топових цінностей України потрапило по три позиції від ЄС (“свобода”, “мирне існування”, “демократія”) і чотири позиції від списку РФ (“гроші”, “військо”, “церква”, “держава”). Схожа картина вимальовується, якщо розглянути списки у зворотному порядку (топ-10 малозначущих цінностей). ЄС: 1) закритість, 2) насильство, 3) міцний алкоголь, 4) соціальна ієрархія, 5) ідеологія, 6) національний лідер, 7) перемога у Другій світовій війні, 8) церква, 9) військо, 10) держава. РФ: 1) одностатеві шлюби, 2) демократія, 3) верховенство права, 4) свобода, 5) громадянське суспільство, 6) людина як така, 7) права людини, 8) соціальна відповідальність, 9) мирне існування, 10) самість (Я). Що стосується України, за оцінками експертів, тут є п’ять спільних малозначущих позицій зі списку ЄС і чотири – з РФ.

Таблиця 3

Ієрархія цінностей у трьох локаціях

Ранг	Країни ЄС	Росія	Україна
1	Верховенство права	Перемога у Другій світовій війні	Гроші
2	Права людини	Національний лідер	Свобода
3	Приватна власність	Військо	Військо
4	Демократія	Держава	Діти
5	Людина як така	Водка / Горілка	Мирне існування
6	Мирне існування	Соціальна ієрархія	Сім'я
7	Економічна ефективність	Ідеологія	Земля
8	Самість (Я)	Гроші	Демократія
9	Свобода	Церква	Церква
10	Громадянське суспільство	Насильство	Держава
11	Соціальна відповідальність	Закритість	Перемога у Другій світовій війні
12	Природа, довкілля	Діти	Освіта
13	Освіта	Сім'я	Приватна власність
14	Відкритість	Освіта	Громадянське суспільство
15	Діти	Приватна власність	Водка / Горілка
16	Земля	Економічна ефективність	Людина як така
17	Пізнання	Земля	Відкритість
18	Гроші	Пізнання	Економічна ефективність
19	Одностатеві шлюби	Природа, довкілля	Пізнання
20	Сім'я	Відкритість	Права людини
21	Держава	Самість (Я)	Національний лідер
22	Військо	Мирне існування	Самість (Я)
23	Церква	Соціальна відповідальність	Верховенство права

Закінчення табл. 3

Ранг	Країни ЄС	Росія	Україна
24	Перемога у Другій світовій війні	Права людини	Природа, довкілля
25	Національний лідер	Людина як така	Соціальна ієрархія
26	Ідеологія	Громадянське суспільство	Соціальна відповідальність
27	Соціальна ієрархія	Свобода	Ідеологія
28	Водка / Горілка	Верховенство права	Насильство
29	Насильство	Демократія	Закритість
30	Закритість	Одностатеві шлюби	Одностатеві шлюби

Другий висновок полягає в тому, що Україна, за оцінками експертів, посідає проміжну позицію між Європою і Росією з виразним нахилом у бік першої. Наближеність ціннісної структури українського соціуму до країн ЄС наочно демонструє графік (див. рис.). Російські ціннісні позиції порівняно з десяткою найбільш значущих позицій для країн ЄС знаходяться на рівні позицій “малоцінна річ” і “невисока цінність”, а українські — “більш-менш цінний об’єкт” і “відносно висока цінність”. Одна позиція з українського топу — “свобода” — практично тотожна з рівнем оцінки свободи в країнах ЄС (-0,5) і має найбільшу віддаленість від цінності свободи в РФ (+2,8).

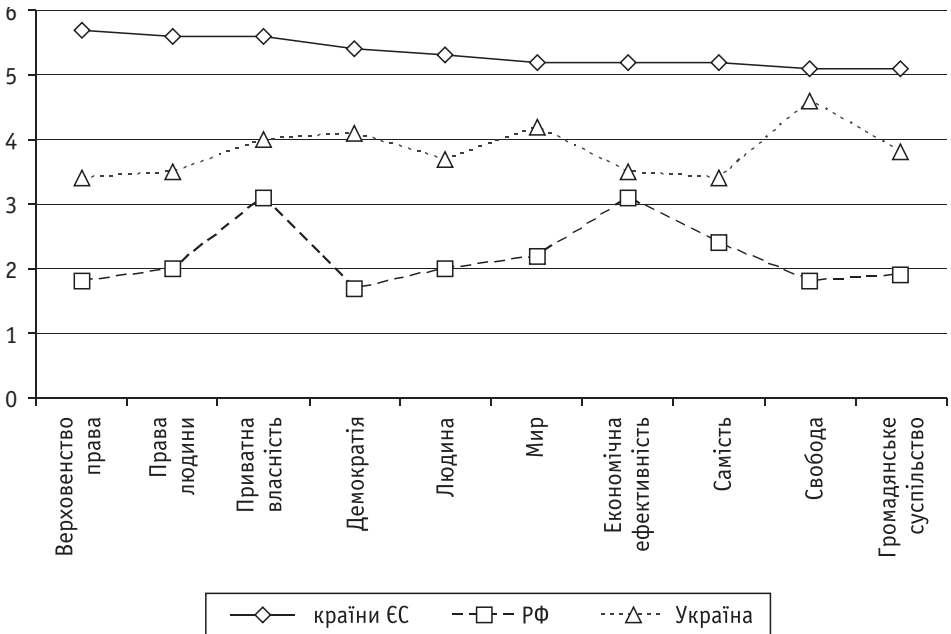

Рис. Топові цінності країн ЄС у зіставленні з відповідними ціннісними позиціями РФ та України

Певна несподіванка полягала в тому, що жодна ціннісна позиція стосовно України не має значення в діапазоні від 5 до 6 балів. Найбільш цінною річчю виявилися гроші (4,7), що не є виразно цивілізаційним маркером. Чому експерти не були настільки патріотичними, щоби, наприклад, віддати Україні першість у свободі порівняно з ЄС? Хіба боротьба за незалежність в усі історичні часи і під час Майданів не є свідченням волелюбності українців та цінуванням свободи? Це питання до експертів, але їхня позиція має раціональне пояснення. Цінності, властиві Україні, взагалі лежать у значно вужчому діапазоні (2,0–4,7) порівняно з ЄС (1,9–5,7) і, особливо, з РФ (1,3–5,7). Нібито українському суспільству, за оцінками експертів, бракує визначеності в той чи той бік. Ефект “ціннісного знебарвлення” відображає, очевидно, ситуацію транзиту і непевний стан речей всередині України. Складається враження, що, на думку експертів, ЄС і Росія — це визначеності, Україна — ні. Дійсно, європейці після Другої світової війни багато десятиліть демонструють впевнений і односпрямований вектор ціннісного поступу, його зміст і тренди не викликають сумнівів. Росія з початку нульових років впевнено еволюціонує до своїх “кращих часів” у бік протилежний від європейських цінностей. А Україна? Вона ще дрейфує, хіба що війна пришвидшила рух до Європи, надала більшої впевненості у цивілізаційному векторі розвитку. Отже, знайдений нами ефект “ціннісного знебарвлення” має об’єктивне підґрунтя, а також свідчить, що експерти серйозно поставилися до власних оцінок і не піддалися спокусі представити ситуацію кращою, ніж вона є на ділі.

Ще один висновок полягає в тому, що люди є люди і завжди знайдуться спільні цінності, а отже, й інтереси, що об’єднують усіх землян. Ті ж самі гроші, ставлення до сім’ї та дітей мало різняться, на думку експертів, в кожній з локацій. Егоїстичні цінності кореняться у природі *Homo sapiens*, тож люди назагал мають однакову фізичну природу і нахили. Саме такі інтереси врешті-решт і зупиняли війни, і змушували політиків йти на компроміси заради виживання, продовження роду тощо. Католики і протестанти масово і завзято винищували одні одних, але прийшов час, і вони примирилися з існуванням іновірців поруч себе, бо саме життя того вартувало. І не помилилися. З Вестфальського миру почався новий відлік часу: після багатьох років нетерпимості та фанатизму в Західній Європі з’явився тренд до плюралізму і релігійної свободи. В роки Холодної війни міркування власної безпеки зберегли світ, який увесь час балансував на межі ядерної катастрофи; кожна із систем бажала знищити свого цивілізаційного ворога, але ніхто не наважився натиснути червону кнопку. Сьогодні Росія веде підготовку до “православного джихаду”, а В. Путін виголошує, що готовий у крайньому разі до смерті у ядерній війні, бо, він, звичайно, на чолі росіян потрапить у рай, а його опоненти, за цією збоченою логікою, проваляться прямісінько у пекло. Сподіваємося, в Росії знайдуться тверезо мислячі політики, котрі мають зупинити скочування до глобальної гарячої війни — хоча б заради здорового егоїзму.

Ціннісний вибір для українців

Емпіричні дані дають можливість більш зримо виявити сутність проблеми вибору, яку долає українське суспільство. Чим якісно відрізняються дві системи цінностей — європейська і російська? І які варіанти існують для українців?

Європейські цінності є у своїх засадах універсальними і не маркуються як національні — британські, німецькі, французькі тощо. Вони можуть бути дороговказом для будь-якої спільноти, що обрала європейський шлях розвитку. Російські — є виразно національними. Євразійська цивілізація існує як державний імперський моноліт, що не припускає незалежності народів і держав і, зокрема, існування інших систем цінностей на території, яку контролює імперія. Ступаючи на шлях імплементації у масову свідомість європейських цінностей, ми не втрачаємо у підсумку національну самобутність. Власне національні українські цінності (мова, історична пам'ять, свої герої, національна культура тощо) аж ніяк не суперечать західнохристиянським цінностям, бо останні лежать не в національній, а в цивілізаційній площині. В Європі вітають і самобутність, і плюралізм, і гідність народів. Якщо хтось обирає російську модель, то прирікає себе на самознищення в плані ідентичності та культурної окремішності. Росія розчиняє в собі народи, силоміць накидає власну соціокультурну матрицю, і в цьому плавильному тиглі індивіди існують як молекули, не поєднані ані політично, ані культурно. Таким шляхом дезінтеграції вже пройшли десятки угро-фінських, тюркських, сибірських народів (вони де-факто зникли з етнографічної та політичної мап), за цим рецептом імперія перетравлювала і українців, і білорусів, аж доки для них не трапилася політична незалежність. Проте наразі гібридна війна ведеться у культурній царині понад державними кордонами, і мета імперії залишилася та сама, що й раніше.

Продовжимо порівняння інтеграційних перспектив. Європейські цінності є результатом потужного поступу останніх 500 років — філософського, політичного, гуманітарного, правового. Вони мають прогресивний характер, а не консервативний, тобто не тільки є результатом зрушень у свідомості в процесі модернізації, а й активно стимулюють зміни. У сучасному вигляді європейські цінності остаточно сформувалися впродовж ХХ сторіччя, набули масового визнання і легітимності й мають потенціал для подальшого поступу. Демократія, наприклад, не є завершеною моделлю, а є принципом, який штовхає до новацій у плані транспарентності влади, самоврядування, гендерної рівності у політиці тощо. Росіяни, навпаки (з їхніх власних слів), хочуть зберегти або відновити архаїчні патріархальні цінності, які де-факто властиві добі домострою. Консерватизм на просторах російських рівнин переважає філософію змін.

Цінності Заходу є секуляризованими, хоча їх часто називають західнохристиянськими. Очевидно, більш вдалим є визначення — “ліберально-демократичні”. Вони базуються на повазі до людини, праві вільного вибору релігії та рівності усіх перед законом. Росіяни стверджують, що їхні цінності є “православними”, і вкладають в це визначення ненависть до католицизму, протестантизму, Заходу в цілому. Російська православна доктрина є доволі агресивною, становить релігію несвободи й органічно доповнює державну

мілітаризовану систему. Релігійна нетерпимість тут завжди сполучалася із політичною підозрою. Саме з таких позицій за радянських часів було ліквідовано українські конфесії як такі, що гальмували впровадження російської ціннісної системи у масову свідомість українців.

Ціннісна система РФ є за суттю етатистською, в ній першорядними вартостями є військо, національний лідер (військовий вождь), сила держави. Натомість європейські цінності мають виразно гуманістичний характер, вони орієнтовані на людину, її права, захист від свавілля та невизначеності буття. Держава вже не є провідним чинником, який затьмарює інші важливі речі, наприклад, активність громад, соціальні рухи та силу громадської думки. В Росії, навпаки, держава була і залишається основою соціальної системи, державу вособлює національний лідер, а ціннісна система лишається “заточеною” на війну та розширення імперії. І це, як уже зазначалося, є безперервним історичним трендом. Росія Путіна в цьому сенсі лише повернулася до своїх цивілізаційних джерел. Отже, українцям є між чим обирати.

Питання вибору гостро постало перед мільйонами українців під час війни. На окупованих територіях швидко здійснюється програма “відмивання” територій від нетривкого шару європейськості (та українства) у рамках програми “русского мира”, населення штучно занурюється у нове видання імперії. Певна частина населення Криму та ОРДЛО з піднесенням сприйняла історично-ціннісний реверс. Ностальгія за СРСР у Росії та на окупованих територіях сприймається схвально, бо радянська система була цивілізаційно дуже близькою до традиційної російської дійсності й нескінченно далекою від європейських цінностей. Певна частина населення, як відомо, втекла від так званого “русского мира”. А чому не всі, як сталося після поразки Фінляндії 1940 року, коли геть усе населення з окупованих територій кинуло свої домівки й пішло на вільні землі?

На Сході та Півдні України відбувся не етнічний, а цивілізаційний поділ на рівні особистостей і сімей. Той, хто не прийняв російську матрицю, закладену у зміст так званого русского мира, волів піти тимчасово геть з Криму і ОРДЛО. Але для іншої частини мешканців цих теренів ідея і практика “русского мира” виявилися близькими, тут стався ціннісний резонанс. “Рускій мір, — справедливо зазначає Євген Магда, — ідеологічна альтернатива західним цінностям у головах громадян Росії, України, а також інших держав, на які РФ намагається поширити свій вплив” [Магда, 2017: с. 164].

Ще раз підкреслимо, гібридна війна є, передусім, війною за утвердження тої чи іншої системи цінностей. Боротьба за людину, населення, території у базовому вимірі є конкуренцією ціннісних систем. Кремлівські стратеги розуміють, що, втративши інструментарій марксизму-ленінізму, вони не мають в руках ціннісної моделі, яку можна запропонувати людям за межами “русского мира”. І їхня тактика зводиться до хаотизації західного світу; російська пропаганда атакує європейські цінності шляхом заперечення і знецінення таких фундаментальних речей, як демократія, права людини, верховенство права тощо. І сама війна є найбільш вдалим способом руйнації західних цінностей, бо вона дегуманізує дійсність, породжує ненависть, фобії та зневіру.

Post Scriptum

Ми не схильні перебільшувати значення здійсненого дослідження, бо він має однобічний характер (ми, наприклад, не мали змоги звернутися до російських експертів або провести компаративні масові опитування), але одночасно він показує доволі консолідовану позицію українського експертного середовища. І це також важливий результат: українські діячі об'єднуються довкола європейського вибору, чітко розуміють протилежний щодо Європи характер ціннісної структури російського суспільства. Проте констатуємо певну тенденцію у свідомості українців до ідеалізування європейців та їхньої ціннісної системи. У дійсності все складніше, і Європу доволі часто та справедливо критикують, коли чийсь шкурні інтереси раз по раз перемагають декларовані цінності. Але для українців, очевидно, вельми важливо мати ідеал (хай трохи утопічний) як генеральну мету історичного поступу, що є не зайвим для ситуації транзиту. Поза межами дослідження залишилися важливі речі, які можуть надихати наступні дослідницькі проекти, зокрема ціннісна сегментація українського і російського суспільств. Ми розглядали локації як суцільні соціокультурні простори, а це не так, навіть, стосовно країн ЄС, вже не кажучи про Україну, суттєва частина якої знаходиться, за нашими уявленнями, у міжцивілізаційному поясі [Рущенко, 2019: с. 361–404]. Але й РФ не є когерентною в ціннісному вимірі, бо там існує меншість, що мислить відмінно від пропагандистських штампів і дивиться з надією на Україну, бо наш транзит до Європи може послугувати зразком для прийдешніх змін у самій Росії.

Джерела

Амельченко, Н.А. (2013). *Цінності об'єднаної Європи*. Київ: Лабораторія законодавчих ініціатив.

Бакиров, В.С. (1988). *Ценностное сознание и активизация человеческого фактора*. Харьков: Вища школа.

Балакірева, О.М., Геєць, В.М., Сіденко, В.Р. та ін. (2014). *Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України*. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України.

Бахревский, Е.В. (2019). Ценности Российской цивилизации: вызовы и пути их преодоления. *Культурологический журнал*, 4 (38). URL: http://cg-journal.ru/rus/journals/490.html&j_id=41

Говорун, К. (2017). *Цінності у сучасному світі. OPEN*. URL: <http://open.knbs.ua/cinnosti-u-suchasnomu-sviti/>

Головаха, Е. (2013). Ценностные основания и барьеры модернизации в Украине. В: *Варіації модерну та модернізації: український соціум в контексті глобальних процесів: міжнародна науково-практична конференція* (м. Київ, 28–29 листоп. 2013 р.) (с. 28–30). Київ: Талком.

Джери, Д., Джери, Дж. (1999). *Большой толковый социологический словарь (Collins)* / Том 2 (П-Я), пер. с англ. Москва: Вече, АСТ.

Здравомыслов, А.Г. (1986). *Потребности. Интересы. Ценности*. Москва: Политиздат.

Зростання на шість пунктів. Україна поліпшила свої показники у світовому рейтингу демократії за 2019 рік (2020). URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/indeks-demokratiji-2019-roku-reyting-ukrajini-novini-ukrajini-50065509.html?utm_source=telegram

Кудряченко, А.І. (2012). Європейські цінності та їх вплив на розбудову країн молоді демократії. *Зовнішня політика і дипломатія: досвід, моделі, традиції*, 19, 62–68.

Магда, Є. (2017). *Гібридна агресія Росії: уроки для Європи*. Київ: КАЛАМАР.

Отріщенко, Н. (2014). Досвід революції 2013–2014: від цінностей до повсякденних практик. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 148–158.

Пирожков, С.І., Майборода, О.М., Шайгородський, Ю.Ж. та ін. (ред.) (2016). *Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса.

Радченко, О.В. (2009). *Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення*. Харків: Магістр.

Риккерт, Г. (1998). *Науки о природе и науки о культуре*. Москва: Республика.

Рущенко, І. (2019). *Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту*. Київ: Києво-Могилянська академія.

Сурков, В. (2019). *Долгое государство Путина*. URL: http://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html

Эфендиев, А.Г. (2000). *Общая социология: Учебное пособие*. Москва: МНФРА-М.

Отримано 31.01.2020

References

Amelchenko, N.A. (2013). *The Values of a United Europe*. [In Ukrainian] Kyiv: Laboratory of Legislative Initiatives. [= Амельченко 2013]

Bakhrevskii, Ye.V. (2019). Values of Russian civilization: challenges and ways to overcome them. *Kul'turologicheskii Zhurnal*, 4 (38). [In Russian] URL: http://cr-journal.ru/rus/journals/490.html&j_id=41 [= Бахревский 2019]

Bakirov, V. S. (1988). *Valuable Consciousness and Activation of the Human Factor*. [In Russian] Harkiv: Vyshcha Shkola [= Бакиров 1988]

Balakireva, O.M., Heiets, V.M., Sidenko, V.R. et al. (2014). *The Value Component of Modernization Processes in Modern Society of Ukraine*. [In Ukrainian] Kyiv: Institute of Economics and Prognosis, NAS of Ukraine. [= Балакірєва 2014]

Growth by Six Points. Ukraine has Improved its Performance In the World Ranking of Democracy in 2019. [In Ukrainian] URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/indeks-demokratiji-2019-roku-reyting-ukrajini-novini-ukrajini-50065509.html?utm_source=telegram [= Зростання 2020]

Efendiev, A.G. (Ed.) (2000). *General Sociology. Tutorial*. [In Russian] Moscow: MNFRA-M. [= Эфендиев 2000]

Golovakha, Ye. (2013). Values and barriers to modernization in Ukraine. [In Ukrainian] In: Variation of Modernity and Modernization: Ukrainian Social in the Context of Global Processes: International Scientific-Practical Conference (Kyiv, November 28–29, 2013) (pp. 28–30). Kyiv: Talcom. [= Головаха 2013]

Hovorun, K. (2017). Values in the modern world. [In Ukrainian] OPEN. URL: <http://open.knbs.ua/cinnosti-u-suchasnomu-sviti> [= Говорун 2017]

Jerry, D., Jerry, J. (1999). *The Big Explanatory Sociological Dictionary (Collins) / Vol. 2 (П-Я)*, trans. from English (P-Ja). [In Russian] Moscow: Veche, AST.

Kudriachenko, A.I. (2012). European values and their impact on the development of young democracies. [In Ukrainian] *Zovnishnia Polityka i Dyplomatiia: Dosvid, Modeli, Tradysii*, 19, 62–68. [= Кудряченко 2012]

Mahda, Ye. (2017). *Russia's Hybrid Aggression: Lessons for Europe*. [In Ukrainian] Kyiv: KALAMAR. [= Магда 2017]

Otrishhenko, N. (2014). The experience of the 2013–2014 revolution: from values to everyday practices. [In Ukrainian] *Sociology: theory, methods, marketing*, 3, 148–158. [= Отріщенко 2014]

Pyrozhhkov, S.I., Maiboroda, O.M., Shaihorodskiy, Yu.Zh. et al. (Eds.) (2016). *Civilizational Choice of Ukraine: Paradigm of Comprehension and Strategy of Action: National Report*. [In Ukrainian] Kyiv: I.F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies. [= Пирожков 2016]

Radchenko, O.V. (2009). *The Value System of Society as a Mechanism of Democratic State Formation*. [In Ukrainian] Kharkiv: Magistr. [= Радченко 2009]

Rickert, H. (1998). *Natural Sciences and Cultural Sciences*. [In Russian] Moscow: Respublika. [= Риккерт 1998]

Rushchenko, I. (2019). *War of Civilizations: Anatomy of the Russian-Ukrainian Conflict*. [In Ukrainian] Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy. [= Рущенко 2019]

Surkov, V. (2019). *Putin's Long State*. [In Russian] URL: http://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html [= Сурков 2019]

Zdravomyslov, A.G. (1986). *Needs. Interests. Values*. [In Russian] Moscow: Politizdat. [= Здравомыслов 1986]

Received 31.01.2020

ІГОР РУЩЕНКО

Цивілізаційні цінності країн ЄС, Росії, України (на підставі експертного опитування)

Стаття присвячена визначенню відмінностей ціннісних структур країн Європейського Союзу, Російської Федерації, України. Згідно з гіпотезою автора поточна російсько-українська гібридна війна ведеться не за інтереси, а за панування певних цінностей. Емпіричну базу статті становить експертне опитування, яке здійснив автор під час проведення II Харківського міжнародного безпекового форуму 29–30 листопада 2019 року. Результати дослідження показали таке: 1) топ-10 соціальних цінностей у країнах ЄС і РФ повністю відмінні, 2) українське суспільство посідає проміжну позицію між європейською і російською цивілізаційними системами, 3) українська ціннісна система остаточно не склалася і відбувається її очевидний дрейф до ціннісної системи об'єднаної Європи.

Ключові слова: цінності, цивілізація, гібридна війна, країни ЄС, Російська Федерація, Україна

ИГОРЬ РУЩЕНКО

Цивилизационные ценности стран ЕС, России, Украины (на основе экспертного опроса)

Статья посвящена выяснению отличий в ценностных структурах стран Европейского Союза, Российской Федерации, Украины. Согласно гипотезе автора, длящаяся российско-украинская война ведется не за интересы, а за господство определенных ценностей. Эмпирической базой статьи является экспертный опрос, который осуществлен автором в рамках проведения II Харьковского международного форума безопасности 29–30 ноября 2019 года. Результаты исследования показали следующее: 1) топ-10 социальных ценностей в странах ЕС и РФ полностью разнятся между собой, 2) украинское общество занимает промежуточную позицию между европейской и российской цивилизационными

системами, 3) українська ціннісна система остаточно не сформувалась і спостерігається її очевидний дрейф в напрямленні системи об'єднаної Європи.

Ключевые слова: ценности, цивилизация, гибридная война, страны Европейского Союза, Российская Федерация, Украина

IHOR RUSHCHENKO,

Civilizational values of EU countries, Russia, and Ukraine (based on the expert survey)

The article discusses the differences between societal values in the European Union, the Russian Federation and Ukraine. According to the author's hypothesis, the current Russian-Ukrainian hybrid war is triggered not by interests but by the idea of imposing and maintaining the dominance of certain values. The empirical basis of the research is derived from a poll of experts conducted by the author during the II Kharkiv International Security Forum on November 29–30, 2019. As a part of survey methodology, a group of experts (50 respondents) was asked to assess the importance of societal values from the list (which consisted of 30 positions) in accordance with three locations — the EU countries, the Russian Federation, and Ukraine. A seven-digit ordinal scale (0 to 6) was used for evaluation. The list includes social values that are (or are not) essential for building a certain type of a social system. The findings of the study demonstrate that the top-10 social values in the EU and the Russian Federation are completely different. The EU countries: 1) Rule of Law, 2) Human Rights, 3) Private Property, 4) Democracy, 5) Person as Such, 6) Peaceful Existence, 7) Economic Efficiency, 8) Self-Identity (Me), 9) Liberty, 10) Civil Society. RF: 1) Victory in World War II, 2) National leader, 3) Army, 4) State, 5) Vodka, 6) Social Hierarchy, 7) Ideology, 8) Money, 9) Church, 10) Violence. The Ukrainian society occupies an intermediate position between the European and Russian civilization systems. The top-10 values in Ukraine are: 1) Money, 2) Freedom, 3) Army, 4) Children, 5) Peaceful existence, 6) Family, 7) Land, 8) Democracy, 9) Church, 10) State. The Ukrainian value system has not been fully developed, and the survey revealed that there is a shift of the value system towards the values of the united Europe. The dominant values in the EU countries are humanistic in their principles and create the foundation for the development of civil society. Meanwhile the principal Russian values are focused on strengthening the militarized state and rejection of European tradition by Russian society.

Keywords: values, civilization, hybrid war, EU countries, Russian Federation, Ukraine